

CATHERINE GRACE KATZ

JALTA
LÁNYAI

CHURCHILLEK, ROOSEVELTEK
ÉS HARRIMANEK: TÖRTÉNET SZERELEMÉRŐL
ÉS HÁBORÚRÓL

EURÓPA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2025

www.alexandra.hu • www.moobius.hu
www.europakiado.hu

16

1945. február 9–10.

„És ezzel mit akarsz kezdeni, Robert?” – kérdezte az elnök. Robert Hopkins, Harry Hopkins 23 éves fia volt az amerikai küldöttég kijelölt fényképésze Jaltában, aki most beállította a jelenetet Speed Graphic gépének lencséje előtt, amelybe az imént fűzött rendkívül értékes színes filmet.

„Először is, elnök úr, azt szeretném, ha Mr. Stettinius ön mögött állna, Mr. Molotov Sztálin marsall mögött, Mr. Eden pedig Churchill miniszterelnök mögött. Azután azt szeretném, ha mindazok, akik a döntések részvevői voltak, befelé mozdulnának, hogy rajta legyenek a konferencia fényképekkel megörökített beszámolóján.”

Hopkinsnak nehezen ment, hogy a három ország államférfijait és katonai vezetőit összerendezze, noha egy sor megfelelőnek lát-szó kombinációt kipróbált, amint a konferencia hivatalos fotóit készítette. Három nagy keleti szőnyeget terítettek ki a Livágyijai Palota olasz udvarának közepén, ahol Churchill, Rooseveltt és Sztálin ültek a székeken, és várták, hogy a többiek mögéjük álljanak. Churchill foglalt helyet balra, nagy szőrmekabátban, orosz sapkában. Rooseveltt ült középen, tengerészköpenyben, kezében cigarettával, vékony arca különösen elgyötörtnek tűnt a délutáni fényben. Sztálin az elnök másik oldalán volt, kezeit az ölében tartotta, és egy kissé elszigeteltnek látszott a tolmácsa nélkül.

A három külügyminiszter úgy tett, ahogy Hopkins kérte tőlük, de a háttérben lévők nem látszottak törődni az ifjú fotográfus instrukcióival; kimentek a képből, majd visszasétáltak. A második emeleti erkélyről az amerikai filmesek kamerái megörökítették a zűrzavart. A küldöttek pont olyanok voltak, mint egy csoport fegyelmezetlen iskolás, akikről osztályfénykép készül. Senki sem hallgatott az instrukciókra, amikor először elmondták, ki hova álljon. Annyi ember várta ott, hogy lefényképezzék, hogy elárasztották a nyolc ösvényt, amelyek az udvar közepéről sugarasan terültek szét.

Sok lökdösődés után Hopkins és a két szovjet fotós, Szamarij Gurarij és Borisz Koszarev megcsinálták a maguk fényképeit a nagy hármusról és külügyminisztereikről, bár Chip Bohlen, Averell Harriman, Lord Leathers brit miniszter és Alexander Cadogan brit diplomata is a képre került. Utánuk a katonai vezetők gyülekeztek a saját kormányfőik mögött, hogy elfoglalják helyüket a kamera előtt. Roosevelt valamilyen tréfával kísérletezett velük, de Brooke tábornagnak nem volt kedve viccelődni. Ez a fényképezős alkalom lett „a leghiszteretlenebb procedúra; senki sem akadt, aki az embereket a katonai meg a politikai csoportok megfelelő helyére küldje” – bosszankodott. És pont fél órát vesztegettek el az egésszel.

Eddig a pillanatig a konferencia hatodik napja teljesen szervezetlen, zűrzavaros ügy volt. Már csak két nap maradt az alapvetően fontos dolgok – különösen a lengyelkérdés – rendezésére, tehát senki sem engedhetett meg késedelmet, félreértéseket. De Roosevelt félórás késéssel érkezett a nap első megbeszélésére Churchill-lel és a katonai vezetőkkel. Szörnyen nézett ki, amit Peter Portal, mit sem tudva a betegségéről, az előző napi orosz bankett miatti másnaposságnak tudott be. Ezután Roosevelt, Churchill, Harriman, Leahy admirális és a három leány leültek ebédelni. Jimmy Byrnes azonnal előkerült, hogy folytassa az előző esti hiábavaló beszélgetést Roosevelttel a békeszervezet felépítéséről. Minden, amit el tudott érni, az lett, hogy Churchill általánosságban beleegyezett: a britek készek annyi helyet juttatni az

Egyesült Államoknak, amennyivel a Brit Birodalom bír, feltéve, hogy Indiát vagy más gyarmatokat teljes jogú tagként bevesznek.

Úgy látszott, hogy Averell Harriman az egyetlen ember, aki teljesen normális, józan, rendkívül hatékony mivoltában került elő Sztálin vacsorájáról. Peter Portal meglepődött, amikor a nagykövet, aki az FDR-rel való megbeszélésről érkezett a Livágijai Palotából, átnyújtotta neki Pamelának szóló levelét. A marsall azt hitte, a legtöbb, amire éjjel egy után, a bankett végén Harriman képes lesz, az néhány sor papírra vetése. Ha egyáltalán. Ehelyett Harriman vaskos borítékot adott át neki, amelyben többoldalas levél rejtőzött. Egész éjszaka fent kellett lennie, hogy megírja.

Miközben a legtöbb fényképész az udvaron tartózkodókat fotózta, a hadsereg filmes csapatai szétszóródtak a Livágijai Palotában, hogy híradófelvételeket készítsenek a konferenciáról, amelyeket az USA filmszínházaiban mutatnak be. Az egyik csapat elcsípte Annát, Sarah-t és Kathyt, amint az udvar körül húzódó verandán társalognak. Hideg és felhős nap volt; Anna a szőrmebundájába burkolózott, Kathy és Sarah vacogtak a vállukra vetett kabátban, karjukat fázósan összefonták. Egy másik filmes Annát és Kathyt az amerikai közönség kedvéért filmezte. Anna látta, hogy veszik őket, ezért Kathyhez hajolt, mintha egy szellemes megfigyelést közölné vele, Kathy pedig mosolygott. Nyugodtnak, természetesnek, elbűvölőnek nézett ki.

Kathynek minden oka megvolt a mosolygásra. A konferenciáért viselt felelősség súlya már nem nyomta a vállát, továbbá képviselni tudta apját és saját magát – higgadt magabiztossággal. De Anna kamerának küldött mosolyai nagyon felszíneseek voltak – belül háborgott. Minden és mindenki zavarta, legelőször is Steve Early sajtótitkár és maga a fotózás. Anna már Jalta előtt sem sokra becsülte Earlyt, és az utolsó héten ez a véleménye megerősödött. „Steve nem jó szervező. Megmondja másoknak, hogyan intézzék a dolgokat, de aztán nem néz utána, a tervek pedig kudarcot vallanak” – bosszankodott egy Johnnak írt levelében. Early eredetileg a második napra szervezte a hivatalos

fotózást, de aztán elfelejtett szólni a katonai vezetésnek. Így természetesen nem is jöttek, és mindenki feleslegesen vesztegette az idejét.

Annának arra volt oka, hogy mérgelődjön Steve Early miatt, de ennek igazából kevés köze volt a sajtótitkár tehetetlenkedéséhez. Már hatodik napja tartott a konferencia, és egyre jobban elkeseredett, mert mellőzöttnek érezte magát. „Persze, hallok ilyen-olyan pletykákat, de semmi fontosat” – panaszkolta Johnnak. Nem csak a plenáris ülésekről volt kizárva. „A napi plenáris ülések mellett mindennap vannak további találkozók, nekem pedig, a fenébe is, egyikre sincs bejárásom, csak itt-ott csepegtetve kapok némi információt!” Churchill és Harriman általában elmondták a lányaiknak a jaltai fejleményeket a késő esti apa-lánya beszélgetéseken, Roosevelttel azonban sokkal kevésbé volt készsége. Annának igyekezni kellett, hogy lépést tartson az eseményekkel. Rettenetesen küzdött, hogy minden kellemetlenséget távol tartson, ami édesapja egészségét veszélyeztethette, de a kapcsolattartás hiánya nagyon megnehezítette az erőfeszítéseit. Elkeseredését a Roosevelttel körüli körre vetítette ki, számára ők mindig útban voltak, és teljesen hasznavehetetlennek találta mindegyiküket. „Az összes ember, akit OM [öregúr] magával hozott, csak elül a seggén és römizik... Ross [McIntire] majdnem megbolondul, mert nincs semmi dolga... csak olyasmin aggódik, amiről a múltkor írtam neked” – utalt Anna rejtélyesen FDR szívproblémáira. És akik az elnökkel a tárgyalóasztalnál ültek, azok sem voltak szerinte jobbak: „Az egyetlen gyakorlatias és eszes ember a mi oldalunkon, az Jimmy [Byrnes]. Ő viszont nem 100 százalékgig lojális. Harry [Hopkins] egészen meg van zavarodva az egészsége miatt; ha nincs jól, képtelen normálisan gondolkodni, szóval órá nem lehet számítani.”

Anna nyugtalanságát fokozta, hogy éppen megtudta Johntól, hogy ötéves Johnny fiuk napok óta lázas és influenzás. John először nem mondta meg neki, nem akarta terhelni. FDR viszont végre levelet kapott Eleanortól, így Annának egyelőre legalább a szülei házassága miatt nem kellett aggódnia.

Azon a délutánon talán az egyetlen ember, akinek Annánál is több oka volt a bosszúságra, Szamarij Gurarij szovjet fotós volt. Véletlenül korán, a teljes film kitekerése előtt nyitotta ki a fényképezőgépét, amely ettől fényt kapott. A sötétkamrába sietett, ahol tíz percig tartott a film előhívása, és azalatt úgy érezte, hogy „az élete egy hajszálon függ”. Ő volt az egyetlen fotós a szovjet sajtós csapatban, és ha tönkretette volna az összes képet, amelyet a szovjet hivatalos beszámolóhoz készített, akkor neki befellegzett. Élete leghosszabb tíz perccének végén már érezte, hogy enyhül a szorítás. Az előhívott filmen Sztálin, Rooseveltt és Churchill nézett vissza rá. A rontott rész két kockával később kezdődött.

A fotózás valamivel délután négy előtt véget ért. Sarah elindult Peter Portallal régóta tervezett kirándulásukra az Ucsanszu-vízeséshez. A két amerikai hölgy otthon maradt leveleivel; sétálhattak, miközben a vezetők és a küldöttek újból elvonultak a bálterembe.

Churchill érezte az idő szorítását. Az előző esti diadalmas hangulat mára a múltba tűnt. A konferencia kezdetén Rooseveltt úgy gondolta, hogy öt vagy hat napnál nem tarthat tovább, hogy minden előttük lévő kérdésben megegyezésre jussanak. Hat nap máris eltelt, és FDR-nek nem volt szándékában vasárnapnál tovább maradni, ami mindössze két napra volt.

Egész héten keresztül a britek és az amerikaiak ragaszkodtak azon álláspontjukhoz, hogy a Lengyel ideiglenes kormány nem lehet a lublini kormány módosított változata. Új kormánynak kell lennie, és ennek a ténynek a jaltai egyezmények hivatalos szövegében is kifejezetten helyet kell kapnia. A nyugati szövetségesek tökéletesen világossá kívánták tenni, hogy nem fogadják el a lublini kormányt. A szovjetek azonban megingathatatlanok maradtak, és kitartóan érveltek amellett, hogy a szovjetbarát lublini kormány az, amit a lengyel nép akar. Sztálin és Molotov továbbra is keményen küzdött Rooseveltt és Churchill azon követelése ellen, hogy a brit és amerikai nagykövetnek és

a két ország tudósítóinak engedélyezzék a választások megfigyelését, mintegy garantálva azok szabad és minden korlátozástól mentes lebonyolítását.

Először Stettinius mondta el a külügyminiszterek jelentését a lengyel ügyekben tartott délelőtti tárgyalásról. Nem sok haladásról számolhatott be, és Churchill szünetet kért. Több időre van szükség, hogy ezt a 25 millió ember életét meghatározó bonyolult helyzetet megoldhassák. Amikor Rooseveltt azt javasolta, hogy a három küldöttség vonuljon vissza fél órára, hogy a saját álláspontjukat tisztázzák, Churchill megállította. „Ennél többre gondolok – mondta –, inkább időzünk még pár napot ezen a szélességi körön, mint hogy hagyjuk a hajót kikötőbe sodródni.” „Természetesen ön megteheti, hogy elmegy, engem pedig hátrahagy ezen a csodálatos helyen” – tette hozzá. Azután a tengerről a szárazföldre vitte át a metaforát: „Nem tehetjük meg, hogy nyeregbe vetjük magunkat, és ellovagolunk.” Hajthatatlan volt ebben az ügyben, és nemcsak a Lengyelország miatt háborúba menő Nagy-Britannia presztízse miatt, hanem azért is, mert Lengyelország egész Kelet-Európa lakmusztesztje volt. Ha a britek és az amerikaiak nem képesek megállítani a lengyel kormány irányítását célzó szovjet szándékot, akkor Moszkva biztosan ugyanazt fogja tenni mindegyik kelet-európai országgal, ahol a Vörös Hadsereg megvetette a lábát. A szovjetek nem felszabadítók voltak; valójában a nácik helyébe lépnek mint megszálló hatalom. Minden metaforát félretéve Churchill teljesen világosan fogalmazott: „Ezek a napok életünk legfontosabbjai közé tartoznak.”

Roosevelt ugyanakkor továbbra sem akarta engedni, hogy a szovjetekkel való kapcsolata ellenségessé váljon. Ezért ismét igyekezett eloszlatni azt a feszültséget, amelyet Churchill retorikája csak fokozott. „Én úgy találom, hogy ez a kérdés nagyrészt az elnevezéseken múlik, meg kell találnunk a megfelelő szavakat – mondta. – A megoldás közelebb van, mint eddig bármikor... Azt akarom, hogy először is ez a lengyelországi választás teljesen rendben lebonyolódjon.” Megint

humorosan próbált közelíteni, amikor megjegyezte, hogy a választásoknak legalább annyira minden gyanú fölött kell állniuk, „mint Caesar feleségének. Én nem ismertem, de állítólag teljesen tiszta volt” – viccelődött.

„Igen, ezt mondták róla, de azért megvoltak a maga vétkei” – vágott vissza morózusan Sztálin.

Amikor a bálterem ajtaja négy órával később kinyílt, a delegátusok kevés eredményt tudtak felmutatni. Lengyelországról még mindig nem született egyezség. Churchill nem győzte meg az amerikaiakat arról, hogy tovább maradjanak egy jobb megegyezés elérése érdekében. Már majdnem kifutottak az időből. Vacsoraszünet után a három külügyminiszter, plusz Averell Harriman, Alexander Cadogan a brit külügyminisztériumból, Andrej Visinszkij, Molotov helyettese, Fjodor Guszev és Andrej Gromiko nagykövetek, továbbá a tolmácsok újra összegyűltek a késő esti ülésre, hogy valami haladást érjenek el napfelkelte előtt. Ez a néhány óra azonban nem pótolhatta a Churchill által biztosítani akart plusznapokat. Aznap éjjel Anthony Eden azt írta a naplójába: „Az oroszok nem hajlandók akár csak megfontolni az általunk készített tervezetet. Elmondták a magukét, én hozzáfűztem a brit álláspontot, és megmondtam nekik, hogy inkább közös szöveg nélkül megyek vissza, mint hogy beleegyezzek abba, amit ők akarnak.” Roosevelttel abban bízott, hogy ez a konferencia a keleti és nyugati szövetségesek szép frigyét fogja képviselni, ám ehelyett most az a veszély fenyegetett, hogy a Montague-k és Capuletek közötti viszonyba torkollhat. Ami a szovjetek és a nyugatiak közötti különbséget illeti, Eden úgy érezte, FDR „megtéveszti saját magát”, ha ezeket egyszerűen elnevezés kérdésének hiszi. Megtehetik, hogy megváltoztatnak néhány szót, és ezzel látszategyezésre jutnak a szovjetekkel, de a külügyminiszter tudta, Averell Harrimanhez hasonlóan, hogy – ami Lengyelországot illeti – a szovjetek „szándékai érintetlenek maradtak”.

*

Már négy nap múlt el azóta, hogy Sarah egy egész délutánt Kathleen és Annával töltött, ameddig apáik ülészetek. A britek és amerikaiak közötti lappangó megosztottság talán öntudatlanul hatott arra, hogy Sarah inkább a saját törzséhez vonuljon el, mintsem a többi nő társaságát keresse. A katonai vezetők azonban távoztak ezen a szombat reggelen (február 10-én), így Sarah a barátja nélkül maradt. És apja nélkül is. Winston örült, ha Sarah vele együtt megy a Livágijjai Palotába, de ezen a délutánon nagyon hirtelen indult el a Voroncov-palotából Anthony Edennel és mögötte Birse őrnaggyal, a tolmácsával. Úgy volt, hogy a Livágijjai Palotába megy, hogy az ülés kezdete előtt egyeztessen Roosevelttel, de inkább a koreizi villát vette célba, hogy Lengyelországról tárgyaljon Sztálinnal. A három hatalom nem juthat eredményre, ha a szovjetek állandóan új módosításokkal jönnek elő, új indítványokkal a lengyel átmeneti kormányt, illetve a választások megtartását illetően. Különösen aggasztó volt az a szovjet szándék, amely kivette a dokumentumból a szövetséges nagykövetek választásokra vonatkozó felügyeletét. Másként hogyan kaphatott volna Churchill és Roosevelt bármilyen megbízható információt arról, hogy valóban törvényesen zajlott-e a választás? A megegyezés érdekében az amerikaiak hajlottak arra, hogy alkut kössenek, ha elvben egyetérthetnek abban, hogy a nagyköveteknek engedélyezik a megfigyelői státust. Ez azonban Churchill számára elfogadhatatlan volt. Ezért elment Sztálinhoz, hogy szembeszálljon vele ebben a „rendkívül kínos ügyben”, és közben megfeledezett az FDR-rel megbeszélte találkozásjáról.

Így hát, miközben Winston folytatta a harcot Sztálinnal Lengyelországért, Sarah megkereste Annát és Kathyt. A három lány nem úgy hagyja majd el Jaltát, mint legbenső barátnők, de Sarah elég jól érezte magát a társaságukban ahhoz, hogy még egy utolsó délutánt együtt töltsenek, és különösen, mert hátravolt még egy kirándulás, mielőtt elbúcsúznak a Krímtől. Utazásuk során együtt fedezték fel Szevasztopolt meg a villáik körüli kerteket, külön-külön is kirándultak a víz-eséshez, valamint Csehov házához, és most még el akartak menni együtt Jalta városába, megnézni az ottani embereket. Kathy és Anna

már korábban is tervbe vették ezt, de a Livágijai Palota körüli szovjet őrök megállították őket. Ma végre megkapták rá az engedélyt, kimerészkedhettek a városkába, amely közvetlenül Livágija mellett terült el, de azzal a feltétellel, hogy egy szovjet katona kíséri őket. Amikor Peter Portal elbúcsúzott Jaltától, viccesen azt mondta erre az eljárásra, hogy „védőőrizetbe vétel”. Ő cseppet sem sajnálta, hogy hátrahagyja a hivatalos kísérőket.

Sarah az amerikai főhadiszálláson találkozott Annával és Kathy-vel. Anna a szőrmekabátját vette fel, kistáska volt a karján, a *Quincy* fedélzetén viselt kalap és kesztyű, indulásra készen állt. Kathy kicsi kalapot illesztett hullámos barna hajára, és szőrmét viselt. Ha Sarah nem hordott volna egyenruhát, azt lehetett volna hinni, hogy három barátnő találkozik ebéd előtt London vagy New York egyik divatos étterménél. Ahogy elindultak, beköszöntek Robert Hopkinsnak, illetve az egyik híradósnek, aki extra felvételeket készített. Ő elkapta azt a pillanatot, amikor az ajtóhoz értek, Anna volt középen, Kathy mellette balra, Sarah egy kicsivel arrébb, a jobb oldalon. Azt gondolva, hogy az operatőr megkapta, amit szeretett volna, Sarah elindult kifelé, de amint megfordult, Robert elővette a maga fényképezőgépét. Már lefotózta az apákat, a katonákat, a civileket – mindenféle kombinációban –, de nőkről készült fényképe nem volt még. Anna kinyújtotta a kezét Sarah-ért, és visszahúzta a csoportba. Robert rájuk irányította a gépét, majd exponált.

A három hölgyhöz hasonlóan Robert is szeretne volna látni Jaltát, ezért elhatározta, hogy csatlakozik a délutáni kirándulókhoz. Városi sétára indultak, a fegyveres szovjet katona húsz lépéssel mögöttük haladt. Ahogy lassan ereszkedtek lefelé az úton, észrevehették az egykori Jalta, a csodás tengerparti üdülőhely csillogását. Az elegáns tengerparti sétány, a buja szőlőskertek a közeli dombokon, a nyári hónapok lágy szubtrópusi szellője érthetővé tették Robert számára, miért volt annyira népszerű a Romanovok és az elvtársak körében egyaránt. Most azonban, hasonlóan Szevasztopolhoz, csak lepusztult kagylóhéj volt, a szép napok halovány emléke. Jaltát ugyan nem rom-

bolták le annyira, mint Szevasztopolt, ahol alig néhány ház maradt épen és rengeteg ortodox kereszt a civil áldozatok emlékére. De a sérülések így is súlyosnak tűntek. Az úton végig romos házak mellett haladtak el. Anna észrevette, hogy egy egész család zsúfolódott egyetlen sértetlenül maradt helyiségbe, a falak és a tető nagy része hiányzott, és jött be a hideg meg a nedvesség. Bár Jaltán ritkán havazott, a hőmérséklet gyakran fagypont alá esett.

Az úton tovább lefelé nagy hirdetőtáblát szögeztek egy faház oldalára. Robert lefotózta Annát és Kathyt, amint megálltak jobban megvizsgálni, majd felismerték, hogy azt teljes egészében kézzel festették. Az Egyesült Államokban a Kellogg, a Coca-Cola és más cégek már évtizedek óta tömegével állították elő az autópályák menti hirdetőtáblákat, de itt a helyi nyomdászoknak nem volt olyan gépük, amellyel nagyméretű táblákat készíthettek volna. A tábla bal oldalán antifasiszta propagandarajz virított. A szovjetek megvetették Francisco Franco tábornokot és Falange pártját, amely csaknem ötvenezer önkéntest küldött harcolni a Szovjetunió ellen. A karikatúrán Franco egy Mussolini, Hitler és a japán Hirohito császár alkotta torony tetején állt. Az ellenséges vezérek egy „Békekonferencia” feliratú ablakhoz emelték fel Francót, azt remélve, hogy azon át benyomulhat.

Az antifasiszta propaganda aligha volt meglepő a világnak ezen a részén, de a hirdetőtábla jobb oldali fele problémásabbnak tűnt. A plakát három lengyel földbirtokost ábrázolt. Két kövéret és bajszosat, míg a harmadik nyugati stílusú öltönyt és nyakkendőt viselt. Ez utóbbi valószínűleg az emigráns lengyel elnök, Władysław Raczkiewicz akart lenni, akit profilból, jókora horgas orral rajzoltak le, mintha ezzel zsidó ősokeket akartak volna jelezni. A két kövér alak a burzsoázia reakcióját próbálta mutatni a szovjetbarát lublini kormány földreform-intézkedéseire, amelyek a gazdagok birtokait kolhozok formájában szándékoztak felosztani. „Uraim, elveszítjük a talajt a lábunk alól!” – kiáltott fel riadtan az egyik földbirtokos. Pontosan ez volt az, amit a szovjetek akartak. A megvetett burzsoázia

helyett a lengyel parasztság – a lengyel nép állítólagos igazi hangja – birtokolná a földeket, kéz a kézben a keleti parasztestvérekkel, a Szovjetunióban. Közben ennek a három nőnek három édesapja az egész elmúlt héten azért küzdött, hogy korlátozza a szovjetbarát lengyel kormányzat befolyását, noha sok sikert nem értek el.

Sarah egyszerre elragadónak és kényelmetlennek találta az orosz kultúrában való megmerítkezést. Itt van egy ország, harmincmillió hadsereggel, amely képes emberek és anyagok tömegét mozgósítani a Németország elleni hatalmas offenzívára a keleti fronton; képes napok alatt egy lepusztult villát császári palotává varázsolni egyetlen ember rögeszméjének megfelelően. De közben egész családok, akiket korábban a mediterrán szépség vett körül, nyomorszámban tengődnek ócska viskóikban. „Nem merésznék véleményt formálni néhány nap tapasztalata alapján és a mostani rendkívüli körülmények között, de azért egy erős benyomás elkerülhetetlenül kialakul, ami nem feltétlenül kap racionális magyarázatot” – írta később Sarah az édesanyjának.

Sarah zavarát csak fokozta az, amikor a társaság belebotlott egy út szélén játszó gyerekcsoportba. Az egyik gyerek nem lehetett több négyévesnél. Melegen voltak öltözve, egészségesnek látszottak, és ünnepléses kíváncsisággal figyelték a négy látogatót. Annánál volt egy tábla Hershey csokoládé. Felkeltette a figyelmét a négyéves fiúcska, aki korban olyan közel volt az ő Johnny fiához, és felajánlotta neki a csokit. Ekkor az őket követő vöröskatona hirtelen a fiúcska előtt termett, teljes fegyverzetben; kikapta a csokit a gyerek kezéből, és erőszakosan visszaadta Annának. Rámordult a gyerekekre, hogy tűnjön el, majd Annára is. Kathy tolmácsolta a szavait, bár szavak nélkül is világos volt a mondanivaló: „Semmi szükség arra, hogy etessék a gyerekeinket.” Kathy tudta jól a saját korábbi moszkvai kísérletei nyomán, hogy a gyerekek nem fogadnak el ennivalót, ha egy katona figyeli őket. A szovjetek büszkék. Képesek gondoskodni a gyerekeikről a kívülállók leereszkedő szánalma nélkül is. A gyerekek elfutottak, majd eltűntek.

A csoport megállt egy újságárusbódénál, ahol Anna vett néhány propagandakiadványt, hogy hozzátegye őket a konferencián összedett gyűjteményéhez. Az egyik Ezópusz meséjére utalva egy vöröskatonát ábrázolt, aki német békára lőtt; a béka megpróbálta ökor méretűre felfújni magát. Egy másikon Adolf Hitler karikatúráját szovjet, brit és amerikai kezek fojtogatták, egy harmadikon a groteszk német szörnyeteget szövetséges szuronyok döfték át. FDR szerint az ilyen szuvenírek egyszer majd értékesek lesznek.

A négy kiránduló úgy döntött, hogy hamarosan visszaindul. Egy-óránnyira voltak a Livágijjai Palotától, és a nap lassan lenyugodott. De ahogy már éppen elindultak volna, Sarah és három társa egyszerre egy kis ortodox templom előtt találta magát. Bent istentisztelet zajlott. Egy pillanatra haboztak, hogy bemerészkedjenek-e, aztán eldöntötték, hogy vetnek rá egy pillantást. Amikor bementek a templomba, nagyon meglepődtek. Robert azt mondta, ő úgy tudta, hogy „a vallást tiltják a Szovjetunióban”. De ez a templom zsúfolva volt emberekkel.

A szovjet társadalom és a vallás között kínosan szorongató kapcsolat állt fenn. Az orosz ortodox egyházat a cári korszak jelképének tekintették, és a Szovjetunió hivatalosan ateista ország volt. A szovjetek számára az államba vetett hit helyettesítette az Istenbe vetett hitet, ám a háború alatt a vallás ellen viselt harcot fel kellett áldozniuk a náci elleni háború parancsolóbb szükségletének. A vallás maga köré tudta gyűjteni az embereket és vigaszt adott nekik úgy, ahogy a kormány semmiképp. A papok kijöhettek a börtönből és a munkatáborból, az egész országban újra kapcsolatba kerültek gyülekezetükkel. És amint a templomok kapui megnyíltak, a lakosság, amelyet addig a vallás megtagadására kényszerítettek, beözönlött rajtuk. Kathy írt a nővérének arról az istentiszteletről, amelyre elment Moszkvában, az óhitűek templomába. Az annyira tömve volt a hívőkkel, hogy a kezét sem tudta felemelni. A gyülekezet hullámszórt, az emberek elesetek, sőt elájultak; megtörténhetett volna, hogy letaposásuk őket. Kathy csak félig-meddig tudott figyelni az istentiszteletre, mert küzdenie

kellett, hogy talpon maradjon, és elkerülje a szomszédok fenyegetést jelentő égő gyertyáit.

Ahogy körülnéztek a pici templomban, Sarah észrevette, hogy a szentélyt „milliónyi apró gyertya világítja meg, de fényük nemigen hatol át a félhomályon”. Az emberek arcát, mintha festő mintázta volna, megvilágították az egyébként teljes sötétségben. A kinti utcákkal összehasonlítva a templom mégis meleg és kellemes benyomást keltett. Füstölt a tömjén, énekelt a kórus. Sarah nem láthatta a kórust onnan, ahol állt, de a helyiség visszahangozta az erőteljes férfihan-gokat. Hangszerkíséret ugyanúgy nem volt, ahogy ülések, padok, székek sem. Az egész gyülekezet nagyon öregekből és egészen fiatalokból állt; nagyszülőkből, akik vigyáztak az unokákra, amíg a szü-lők elmentek harcolni a háborúba. Robert később megjegyezte, hogy amikor eljött az imádság ideje, a gyülekezet egyszerűen „levetette ma-gát a sima kőpadlóra”.

Senki sem tudhatta, vajon Sztálin engedélyezi-e a vallás további erősödését a háború után, vagy pedig az orosz ortodox egyháznak csak átmeneti másodvirágzás jutott. Bizonyos értelemben a kis temp-lom jövője éppen annyira bizonytalan volt, mint ahogy a három ifjú hölgy figyelte az előttük folyó istentiszteletet. Most mindenki, Sarah, Anna, Kathy és a templomban lévő és szüleiket váró gyerekek remél-ték a háború gyors befejezését és a békekötést, amelyet a jaltai konfe-renciának kellett előmozdítania. Ötévnyi áldozat, veszteség és gyász után a világ vágyott arra, hogy visszatérjen a normális élet. De vajon a háború előtti világ állapota volt-e az a normalitás, amelyhez akartak vagy egyáltalán képesek voltak visszatérni?

Minden egyes nap, amelyet a három delegáció megállapodás nél-kül töltött Jaltában, olyan nap volt, amely az apáknak csalódást hozott, de a három lánynak inkább az elkerülhetetlennek az elhalasztását, amennyiben még édesapjuk mellett maradtak. A Krímben az idő állni látszott. Ez a hely be volt zárva a béke és a háború évszázados körfor-gásába, a haladás csalóka valaminek tűnt. Ahogy azon a délutánon ott

álltak a templomban, a három lány mintha három évszázadot lépett volna vissza az időben. „Ezek az utazások nekem időtlenek” – írta később édesanyjának Sarah. Az eléjük táruló kép egyszerre volt tragikus és reményteljes. „Bárcsak leírhatnám, mennyire gyönyörű volt ez az egész, milyen sokat jelentett hirtelen. Ez a templom itt képzeletbeli volt és segítséget adó. Odakint minden hideg volt, szürke és lepusztult. Idebent meleg és évszázados biztonsággal ölelő. Egy menedék, ahová mindenki bejöhetett, hogy énekeljen az örömről és a bánatról... Éreztem, hogy ha itt élnék, ebben a szürke országban, akkor eljönnek ide, elmenekülnék ide.”

Amikor a három lány és Robert visszatért a Livágijjai Palotába, meglepetés fogadta őket. A bálterem ajtajai nem a csalódottságra voltak nyitottak, hanem jövőbe vetett valódi bizalomra – és egyúttal a megkönnyebbülésre. Ameddig a leányok a templomban időztek, az apák magasabb, isteni beavatkozást tapasztalhattak, mégpedig a sajátjukét.

Mindhárom küldöttség azzal érkezett Jaltába egy héttel azelőtt, hogy biztosítsa a jövőnek irányt mutató döntések megszületését, és az elmúlt három nap nézeteltérései ellenére változatlanul ez volt a céljuk. A zsákutca nem lehetett opció, sem gyakorlati, sem jelképes szempontok miatt. Talán az előző esti bankett ünnepélyessége erősítette meg a szövetségbe vetett hitet, talán a küldöttek egyszerűen elfáradtak. Akármilyen volt is a döntő ok, azon a délutánon a három csoport mintha végre rájött volna, miért is jöttek össze Jaltában. Végre sikerült megállapodást elérniük. A három vezető mindegyike valamiféle győzelem érzésével utazhatott el.

A délutáni plenáris ülés a diplomáciai egyezkedés igazi tanúsága volt. Churchill nagy megkönnyebbülésére FDR nem ellenezte tovább a háború utáni német Ellenőrző Bizottságban való francia képviseletet. Sztálin megnyugodhatott abban, hogy a jóvátételekről megkezdett vitát Moszkvában folytatják, és hogy húszmilliárd dollár lesz a kiindulópont. A végösszeg fele a Szovjetuniót illeti. Sztálin ezt az engedményt Harry Hopkinsnak köszönhette. Vita közben Hopkins

egy cetlit csúsztatott FDR elé, ezzel a szöveggel: „Az oroszok annyi mindent adtak ehhez a konferenciához, nem hinném, hogy cserben hagyhatjuk őket. Ha a britek nem értenek egyet, akkor Moszkvában folytatják az ellenkezést.” (Churchill egészen biztosan nem értett egyet, és a jegyzőkönyv számára rögzítette is, hogy ellenzi minden konkrét összeg említését, de kisebbségben maradt a tiltakozásával.) És FDR-nek végül sikerült a két partnerét összebékítenie egy olyan nyelvi formulával, amelyet el tudtak fogadni Lengyelországgal kapcsolatban. Az új keleti határ a Curzon-vonal lesz, esetenként öt-nyolc kilométeres eltéréssel Lengyelország javára. A nyugati határvonalról az új lengyel kormánnyal együtt dönthetnek, miután Németország megadta magát.

Ami a legfontosabb volt: hat plenáris ülést és a külügyminiszterek számos találkozáját követően a három hatalom egyetértett egy olyan megfogalmazásban, amely egy új lengyel kormányt segíthetett életre hívni. Az idő fogytán volt, és azon a délutánon a három küldöttség végül a következő formulában egyezett meg: „A Lengyelországban jelenleg működő ideiglenes kormányt szélesebb demokratikus alapon kell átszervezni, mind a Lengyelországban élő, mind a külföldön tartózkodó demokratikus vezetők bevonásával.” A szovjet tiltakozásokon átlépve a briteknek és amerikaiaknak sikerült a saját fogalmazásukat megőrizni az ideiglenes kormányról és az elkövetkező „szabad és tisztességes választásokról”, amelyeket „a lehető legkorábbi időpontban” szükséges megrendezni, és amelyek „minden demokratikus és antifasiszta párt számára nyitottak”. Mindezt egy Harriman, Clark-Kerr és Molotov vezette bizottságnak kell majd felügyelnie. Amint az átszervezett ideiglenes kormány megalakult, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok elismeri az új testületet Lengyelország törvényes képviselőjeként, nagyköveteket cserél vele, és ezzel megszünteti a száműzött londoni lengyel kormány elismerését. Ez a fogalmazásmód egészében gyengébb volt annál, amelyre Rooseveltt és különösen Churchill törekedett; erőssége a megígért szabad választásokban rejlett, nem a széles körű képviselői alapon alapuló átmeneti kormányzatban. Erőtel-

jesen támaszkodott arra, hogy Sztálin készen áll a megegyezésből rá eső rész teljesítésére, és nem avatkozik bele a lengyel választásokba. De ez a nyelvezet mégiscsak annak a jele volt, hogy a szovjetek hajlandók részt venni a háború utáni nemzetközi rendszerben.

Mindazonáltal, a sikeres kompromisszumot kísérő minden reménykeltő érzéssel együtt, a nyugati államférfiak helyesen jártak volna el, ha egy távoli elődjük szavait észben tartják – különösen lányaiknak aznapi templomlátogatását figyelembe véve. A francia arisztokrata és utazó De Custine márki figyelte meg egy szentpétervári katolikus templomban tett látogatásakor, 1839-ben: „Oroszországban a toleranciára nincs biztosíték, sem a közvéleményben, sem az állam törvényeiben; mint minden más, ez is egyetlen ember kegyétől függ, és az az egyetlen ember holnap visszavonhatja azt, amit tegnap engedélyezni kegyeskedett.”